

DAVLAT BYUDJENTNI SHAKLLANTIRISHDA SOLIQ O'RNI

Rizayeva Kumush Mehriddinovna

byudjet daromadlari bazasini mustaxkamlash va byudjetlararo munosabatlar bo'limi mudiri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7151683>

Soliqlar eng muhim iqtisodiy kategoriya bo'lib, tarixan davlatning paydo bo'lishi, mavjudligi va faoliyati bilan bog'liq. Pul resurslarini safarbar qilish usuli, tabiati va ko'lami va ularni sarflash tegishli davlatni tug'dirgan jamiyatning iqtisodiy rivojlanish bosqichiga bog'liq.

Soliq moliyaning asosiy tushunchalaridan biri bo'lib, uni bir vaqtning o'zida iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy hodisa sifatida ko'rib chiqish kerak. Soliqlar jamiyat rivojlanishining etarlicha yuqori darajasida vujudga keladi, soliqlarning ko'plab ta'riflari mavjud.

Davlat iqtisodiyotga ta'sir ko'rsatishning turli iqtisodiy, moliyaviy, pul va ma'muriy usullaridan foydalanadi. Davlat qo'lidagi bir necha iqtisodiy dastaklardan biri bo'lib qolgan soliq tizimi o'zaro qarama-qarshi va shuning uchun murakkab vazifalarni hal qilishi kerak: barcha darajadagi byudjetlarning davlat xarajatlari va ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish uchun etarli miqdorda tushumlar tushishini ta'minlash; ishlab chiqarish hajmining o'sishini rag'batlantirish; ustuvor yo'nalishlarni aniq belgilab, butun ishlab chiqarish sohasini qayta qurish jarayoniga qat'iy ta'sir ko'rsatish; yangi sharoitlarga moslashish imkoniyatlari minimal bo'lganlarga (nogironlar, pensionerlar, ko'p bolali oilalar) yordam ko'rsatish.

Soliqlar yangi iqtisodiy munosabatlarni tartibga solishning eng samarali vositasiga aylanmoqda. Oqilona soliq tizimi milliy, mintaqaviy, mahalliy va xususiy manfaatlar mutanosibligini ta'minlashi, ishlab chiqarish, tadbirkorlik va investitsiya faolligini rivojlantirishga ko'maklashishi kerak. Soliqlar va yig'imglar jismoniy va yuridik shaxslardan ko'paytirilgan takror ishlab chiqarishni ta'minlash uchun undiriladigan to'lovlarning majburiy ekvivalenti sifatida davlat iqtisodiyotidagi inqirozli hodisalarning og'irligini yumshatish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish uchun rag'batlantirish uchun mo'ljallangan.

Zamonaviy sharoitda soliqlarning davlat byudjetini shakllantirishdagi roli takror ishlab chiqarish jarayonining tarkibiy qismi hisoblanadi. Turli xil muammolarni hal qiladi iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, aholi bandligini tartibga solish, tarmoq va hududiy tuzilmalarda progressiv siljishlarni rag'batlantirish, eksportni qo'llab-quvvatlash kabi vazifalar belgilandi. Iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishning o'ziga xos yo'nalishlari,

shakllari, ko'lamlari ma'lum bir mamlakatda muayyan davrdagi iqtisodiy va ijtimoiy muammolarning tabiati va jiddiyligi bilan belgilanadi.

Davlat doimiy ravishda aralashuv darajasini oshirish yoki kamaytirish orqali muvozanatni saqlashi kerak. Bozor tizimi, birinchi navbatda, iste'molchilar va ishlab chiqaruvchilar tomonidan qaror qabul qilishda moslashuvchanlik va dinamiklikdir. Davlat siyosati bozor tizimidagi o'zgarishlardan shunchaki orqada qolishga haqli emas, aks holda u samarali stabilizator va tartibga soluvchidan iqtisodiyotning rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi byurokratik ustqurmaga aylanadi.

Demak, soliq tushumlari davlat byudjeti daromadlarining asosiy manbai va ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni davlat tomonidan tartibga solishning samarali vositasi hisoblanadi. Davlatning o'ziga yuklangan vazifalarni, ya'ni mudofaa qobiliyatini, ichki tartibni va aholining ijtimoiy xavfsizligini ta'minlashni samarali bajarish qobiliyati soliq tushumlari miqdoriga bog'liq.

Soliqlar milliy daromadni qayta taqsimlashning asosiy usuli hisoblanadi; byudjet daromadlarining asosiy ulushini ta'minlash. Davlatlar va mahalliy byudjetlar a'zolari daromadlarida soliqlarning ulushi ancha kam. Bu byudjetlar qat'iy (o'z) va tartibga soluvchi daromadlar hisobidan shakllantiriladi.

Soliqlar manbai milliy daromad hisoblanadi. Milliy daromadning birlamchi taqsimoti soliqlar muhim o'rin tutadigan ikkilamchi taqsimot yoki qayta taqsimlash bilan to'ldiriladi. Yangi qiymatni qayta taqsimlash jarayonida ishtirok etuvchi soliqlar takror ishlab chiqarishning yagona jarayonining bir qismi, ularning ijtimoiy mazmunini tashkil etuvchi ishlab chiqarish munosabatlarining o'ziga xos shaklidir.

Soliqlar davlat mazmunidan tashqari moddiy asosga ega bo'lib, ular pul daromadining, milliy daromadning davlat tomonidan begonalashtirilgan qismini ifodalaydi.

Turli darajadagi byudjetlarning daromad qismida soliqlar salmoqli ulushga ega. Soliq tushumlarini turli darajadagi byudjetlarga va budjetdan tashqari jamg'armalarga o'tkazish O'zbekiston Respublikasining soliqlar va yig'imlar to'g'risidagi qonun hujjatlari tizimida, shuningdek soliqlar va yig'imlar to'g'risidagi qonun hujjatlarida belgilangan tartibda va shartlarda amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi sub'ektlarining.

Bozor sharoitida soliqlar O'zbekiston Respublikasi davlat byudjetining asosiy daromad manbaiga aylandi.

Soliq to'lovlari hisobiga davlatning moliyaviy resurslari shakllanadi, uning byudjeti va byudjetdan tashqari fondlarida to'planadi. Soliqlarning iqtisodiy mazmuni bir tomondan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar va fuqarolarning, ikkinchi

tomondan davlatning davlat moliyasini shakllantirishga oid munosabatlari bilan ifodalanadi.

Byudjet daromadlari O'zbekiston Respublikasining davlat hokimiyati organlari ixtiyorida bo'lgan O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga muvofiq tekin va qaytarib olinmaydigan mablag'lardir.

O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksiga muvofiq davlat byudjetining soliq tushumlariga quyidagilar kiradi: davlat soliqlari va yig'implari. Ularning ro'yxati va stavkalari O'zbekiston Respublikasining soliq qonunchiligi bilan belgilanadi, O'zbekiston Respublikasi byudjet tizimining turli darajadagi byudjetlari o'rtasida budjetni tartibga solish tartibida taqsimlash nisbati esa O'zbekiston Respublikasining soliq tizimi to'g'risidagi davlat qonuni bilan tasdiqlanadi, keyingi moliya yili uchun quyi darajadagi byudjetlarga ajratmalar stavkalari oshishi mumkin bo'lgan holda, kamida uch yil muddatga keyingi moliya yili uchun byudjet. Uzoq muddatli standartlarning amal qilish muddati faqat O'zbekiston Respublikasi soliq qonunchiligiga o'zgartirishlar kiritilgan taqdirdagina qisqartirilishi mumkin; bojxona to'lovlari, bojxona yig'implari va boshqa bojxona to'lovlari; O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga muvofiq davlat boji undiriladi.

Mintaqaviy byudjetlar orqali davlat iqtisodiy siyosatni faol olib bormoqda. Viloyat hokimliklarini byudjet mablag'lari bilan ta'minlash asosida sanoat, qishloq xo'jaligi, avtomobil yo'llarini qurish va saqlash, atrof-muhitni muhofaza qilish sohalari moliyalashtiriladi. Shu bilan birga, moliyalashtiriladigan tadbirlar doirasi kengaymoqda.

Hududiy byudjetlar yordamida davlat tarixiy, geografik, harbiy va boshqa sharoitlar natijasida o'z ko'rsatkichlari bo'yicha mamlakatning boshqa mintaqalaridan orqada qolgan hududlarning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish darajalarini moslashtirishni amalga oshiradi. iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish. Bu qoloqlikni bartaraf etish maqsadida viloyat byudjetlaridan moliyalashtiriladigan hududiy dasturlar ishlab chiqilmoqda.

O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksiga muvofiq viloyat budjetlarining daromadlari ularning o'z va normativ daromadlari hisobidan shakllantiriladi.

O'z daromadlariga quyidagi mintaqaviy soliq va yig'implar kiradi: yuridik shaxslarning mulk solig'i; qimor o'yinlari bo'yicha soliq; transport soliq.

Mahalliy byudjetlar milliy iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarni amalga oshirishda - birinchi navbatda jamiyatning ijtimoiy infratuzilmasini saqlash va rivojlantirish uchun davlat mablag'larini taqsimlashda katta ahamiyatga ega. Bu mablag'lar mahalliy byudjetlar tizimidan o'tadi, ular 29 mingdan ortiq shahar,

tuman, viloyat va qishloq budjetlarini o'z ichiga oladi. Davlat tomonidan ijtimoiy siyosatni amalga oshirish katta moddiy va moliyaviy resurslarni talab qiladi.

O'z daromadlari mahalliy byudjetlarni shakllantirishning asosiy manbalari emas. Mahalliy byudjetlarning o'z daromadlari tarkibiga quyidagilar kiradi: yer solig'i; shaxsiy mulk solig'i.

Shuningdek, majburiy tibbiy sug'urta mablag'lari, byudjetdan tashqari va tarmoq fondlari mablag'lari. Mahalliy hokimiyat organlari o'zlarining daromad manbalaridan manfaatdor. Ular ko'proq iqtisodiy tashabbus ko'rsatish va byudjetga to'lovlarni oshirishga erishish imkonini beradi.